

Egri Mária

Adalékok Kisfaludi Strobl Zsigmond munkásságához

„Egyszer olvastam valahol arról, hogy vajon Isten valóban megpihent-e a teremtés utáni hetedik napon? Nem valószínűbb-e, hogy műve befejeztével gondolataiba merült, és arról elmélkedett, hogy ki lesz a földön az, aki az ő művét folytatja? És ekkor határozta el, hogy teremtsen egy külön emberfajtát – a művészt. Annak lesz feladata, hogy a dolgokat megtöltse értelemmel és szépséggel.”¹ – írja Kisfaludi Strobl Zsigmond 85 éves korában megjelent életrajzi visszaemlékezéseiben. Szeretettel teli közvetlenséggel mutatja be családját, anyagi gondokkal küszködő pályakezdését, tanulmányait. Öniróniát sem mellőző humorral mesél barátairól, kapcsolatairól, utazásairól, lenyűgözően ír egy-egy munkájának születési körülményeiről, a mű készülésétől, sorsáról. Az 1880- és 1960-as évek közötti éveket érintő memoár egy nagytehetségű művészember szubjektív szemléletű krónikája saját művészetének, sorsának alakulásáról. Abban a közel száz esztendőben, amelyet még átszínezt az 1848-as forradalom emléke, s amely két világháborúval terhelve 1956-ban még megszülte a saját forradalmát is.

Kisfaludi Strobl sosem foglalkozott a nagypolitikával, nem voltak világmegváltó elképzelései, még embertársait sem akarta jobb útra téríteni. Sosem gondolta, hogy az igazság csak az ő oldalán lehet. Talán kissé naiv hittet nézte a világot, elfogadta amit számára rendelt a sors. Jó természetű, divatos kifejezéssel „pozitív gondolkodású”, helyzetébe könnyen beilleszkedő ember volt. Nem törték le a kudarcok, s bizakodása valahogy mindig eligazította sorsát. Életrajzi regényében több ízben szerepel az ilyen vagy ehhez hasonló tartalmú megjegyzés: „Magam sem tudom hogyan, de minden ment rendben...”. 1901–04 között az Iparművészeti Főiskola oktatásában részesült, bár hiányos középiskolai tanulmányai miatt csak vendéghallgatóként. Szerény, segítőkész, vidám kedélye tanulmányaitól kezdve sok barátot szerzett számára. A zalai falucska tanítójának néhány forintos ellátmányából nemigen dőzsölhetett tanulóideje alatt. Ám ahogy írja, „Felvételiző társaim között jobb módúak is voltak, akik segítettek ... szegények voltunk, jól megértettük egymást és tanultunk...”² Több nyarat Frim Jakabnak, a Frim elmegyógyintézet igazgatójának birtokán tölt, akinek Jenő fiát kellett a szobrászati felvételre felkészítenie. Másik fia Ervin akkor már festőnövendék volt, mindkettőjükből jeles művész lett.³

Ez idő tájt szakad vége *Mátrai Lajos*⁴ tanárával éve-kig tartó huzakodásának, aki sehogy sem volt tanítványával megelégedve. Átkerül *Lórányi Antal*⁵ kispasztikai osztályára, akinél két, kitüntetéssel végződő évet végzett. Megkapja a negyedik tanulmányi évre Zala vármegye Deák Ferenc alapítványának évi 200 forintos ösztöndíját, amellyel egy-kettőre vége szakad nyomorgásának. Egyre több portrét készít, elsősorban közvetlen környezetében, ennek köszönhetően Bécsben a Stadtgewerbe Schuleban folytathatja tanulmányait. Hazatérve beiratkozik a Mintarajz Iskolába, a mai Képzőművészeti Főiskola elődjébe, ahol *Radnai Béla*⁶ és *Székelly Bertalan*⁷ keze alá kerül. Három évet járt, a negyedik évre nem vették fel, mivel „engedély nélkül kiállított a Műcsarnokban.” De akkor már úgy tűnt, megélt a kapott megrendelésekből is. Egyik első patrónusa dr. Lumniczer József, a Vöröskereszt Kórház főorvosa volt, akinek megbízására elkészítette elhalt felesége sírelmét. A főorvos oly mértékig megkedvelte a szerény, tehetséges fiatalembert, hogy két gyermekével együtt több ízben is magával vitte Lovranába és Velencébe. Kapcsolatuk a későbbiek során is megmaradt, a háború alatt Stroblt több ízben is dr. Lumniczer mentette meg a harctéri szolgálattól.

Miután 1908-ban megszűnt számára a Mintarajziskola műtermi lehetősége, eléggé gondban volt szobrainak elhelyezését illetően. Problémájának szinte csodával határos megoldódása is megerősítette sorsa tőle független elrendezésében vetett hitét. Ebben az időben kerül kapcsolatba a Japán kávéház *Herman Lipó*⁸ által élvezetesen megírt „Művészasztal”-ának művészeivel.⁹ Körükben ismerte meg *Ernst Lajost*¹⁰ is, aki megtudván, hogy a fiatal szobrász műterem nélkül van, akkor felépült Akácfa utcai házában egyik bérleményét azonnal felajánlotta számára. Strobl életét át- meg átszövik az ehhez hasonló megmagyarázhatatlan dolgok. 1909-ben mintázta *Rákosi Szidi*¹¹ portréját. Ezzel kapcsolatban jegyzi fel. „*Rákosi Szidit*, a nagy művésznőt portretíroztam. Egy napon azzal lepett meg, hogy Zsiga fia bútorzatát nekem adta. Kaptam egy jó mosdóállványt felszereléssel. Nem tudtam, hogy a fia már rég meghalt, csak később, sok év múlva mesélték, hogy Szidi néni spiritiszta, és Zsiga fia egy szeánszon adta volna neki a tanácsot: adj a nekem az ő bútorait! Csodálatos dolgok vannak a

világon!”¹² Nemcsak a vele történt „csodálatos dolgok”-ra rezonált, de felfigyelt a másokkal megesett hasonló históriákra is.

„Szeretnék még megemlékezni egy érdekes emberről, röviden felvázolni egy misztikus karriert. *Nemes Marcell*¹³ akarok szólni, aki mint szénkereskedő egy kis pincében kezdte, és világhírűvé vált a művészetek pártolásával és a műrecek gyűjtésével. Egy ízben elment Itáliába, elmerült a képek csodálatában és szerzett magának is egyet. Hazafelé a vonaton összeismerkedett egy útitársával, akinek megmutatta a festményt. Az elámult és kérte, nem adná-e el neki, ő a dupláját is megadná annak, amit Nemes fizetett érte. A festményt haza hozta, úgy emlékszem egy Greco volt. El volt vetve a mag, amelyből nagyon érdekes élet fejlődött...”¹⁴ Nemes Marcell néha festegetett, Kisfaludi mintázni tanította. 1918-ban Münchenbe költözött, ahol a szobrászművész meg is látogatta „Tutzingben, ahol a bajor ex-királyok egyik kastélyában élt, gyönyörű parkban.” Halálakor halotti maszkját is vele készítette a család.

Műtermét, lakását állandóan nyitva tartotta a jó barátok előtt. Művészbarátai közül, többen hosszabb időt is nála töltöttek, ami sok vidámságra, bohémságra adott alkalmat. Szintúgy a Fészek Klub, amelynek rövidesen tagja lett. Kisfaludi Strobl emlékezéseiben, de Herman Lipót „Művészasztal”-ának történetei, fényképei sőt karikatúrái között is sok utalás történik ezekre a többször fáradságos munkával kiagyalt, egymást ugrató-szórakoztató balgaságokra. *Frecskay Endre*,¹⁵ *Pólya Tibor*,¹⁶ *Herman Lipót* szerepelnek legtöbbször az említettek között. S bár a művész számos mulatságos krónikát feljegyez amelynek többnyire maga is részese volt, visszatekintve önérzetesen állapítja meg; kártyának, italnak rabja sosem lett, élete célja mindig a munka volt.

Az Akácfa utcai műteremből az első, mindmáig változatlan funkcióval működő fővárosi művésztelepre, a Százados úti kolóniára költözött, ahol 1945-ig dolgozott. „Egy nap találkoztam Wildner Ödönnel, aki a Városházán a kulturális ügyek intézője volt – írja. Elpanaszoltam neki a fiatal szobrászok fájalmát: nincs műterem, megrendelés, pénz. Megígérte, hogy beszél Bárczy István polgármesterrel ez ügyben. Pár hét múlva *Sidló Ferenc*,¹⁷ *Szentgyörgyi István*¹⁸ és én értesítést kaptunk, hogy Wildner és Péceli Béla találkozni akarnak velünk a Stefánia úti víztorony mellett, műtermeink ügyében. Meg is jelentünk, de a felajánlott helyet nem találtuk jónak, mivel az ott látott óriási gödörnek csak a feltöltése is évekig tartott volna. Tovább mentünk hát, míg végre a Százados úton felajánlott telket jónak találtuk, s a megépítés reményében boldogan ültünk be a Japán kávéházba, ahol a művészek részben örömmel, részben kétkedve fogadták a hírt. A kétkedők csalódtak, mert már két évvel később behurcolkodtunk az új művésztelepre. A legbelső sarokban kaptam egy jó műtermet három szobával. Első nagy munkám itt **Horváth Mihály** püs-

pök, történetíró szobra volt.”¹⁹ A Százados úton, a Ferenc József laktanya mellett 1911 őszére elkészült a mai napig folyamatosan működő művésztelep. A parkkal övezett, Woszala Sándor városi mérnök tervezte tizenöt földszintes épületben huszonnyolc műtermes lakás épült, amelyek első lakói többnyire szobrászok voltak.²⁰

Kisfaludi Strobl munkáit lassan a művészeti közélet, a műkritika is elfogadja. 1912-ben háromalakos bronz **Finálé**-ját kiállítja a Mücsarnokban, ahol a mű elnyeri a Rudics díjat, és állami vásárlással a Szépművészeti Múzeumba kerül. Strobl a kapott pénzből bejárja Olaszország, Franciaország, Németország múzeumait, műemlékeit. Részt vesz a Velencei Biennálén, „**Mosólánny**” c. kis bronzát megvásárolja a modern Múzeum.

A művészt a háború kirobbanása Olaszországban éri, alig tud hazatérni. Egész élete különös alakulására jellemzően míg a háború többek számára halált, sebesülést, nyomort jelentett, őt életre szóló barátságokhoz, felsőbb szintű kapcsolatokhoz, számos portré, hadiemlék megrendeléséhez juttatta.²¹ Holott semmivel sem tett mást, többet, mint kollegái, akikkel együtt a lelegején, már nem is oly fiatalon, önkéntesként bevonult. Az első időkben a fővárosban polgári szolgálatot teljesítettek, de a háború előrehaladtával egyre valószínűbbnek látszott hogy a hadszíntérre vezénylik őket. A hadi-önkéntes művészek számára „...Végül is a tüzérség látszott a legmegfelelőbbnek. Bevonultunk hát néhányan művészek, mint hadi önkéntesek: *Pór Bertalan*, *Berény Róbert*, *Frim Ervin* és jómagam a K. und K. tizenegyes tábori ágyús ezredhez, amelynek egyik kiképző tisztje *Márffy Ödön*²² festőművész barátunk volt... rövidesen káplár lettem, a rangemléssel közeledett az az idő, amikor ki kellett volna menni a harctérre.”²³ Szobrászi képességeinek köszönhetően ütegparancsnoka, Verebély László (civilben egyetemi tanár) gondoskodott róla és ahogy írja a többi „öreg hadi önkéntesről”. A XI-es tüzérek ezredsapka jelvényének elkészítése ürügyén felküldi őt Bécsbe a legfőbb tüzérségi felügyelőhöz, **Leopold Salvator** főherceg vezérezredeshez azzal a gondolattal, hogy a jelvényen vágató hatosfogatú tábori üteg fölé az ő portréját mintázhassa meg a szobrász. A főherceg büszktjét is megmintázza. Úgy tűnik mégsem sikerül elkerülnie a harctéri szolgálattételt, amikor egyik korai pártfogója, dr. Lumniczer József orvosprofesszor, aki az Andrassy úti és a Bajza utcai művészeti főiskolában berendezett hadikórház főparancsnoka volt – személyesen kérte a honvédelmi minisztert, hogy Kisfaludit helyezték mellé. „Így lettem én kosztfelíró” – jegyzi meg. „Persze, foglalkozásom csak formális volt. Voltaképpen egész nap rajzoltam, mintáztam; katonákat és a szép önkéntes ápolónöket. Sok kisplasztikát készítettem... stb.”²⁴ Egyik életrajzírója, Sebestyén Károly azt írja, hogy „ebből a termékeny korszakából valók fayence-figurái és néhány arisztokrata hölgyet ábrázoló arcmása. Itt fejtett ki bámulatos technikája a hasonlóság

elérése terén, de egyúttal stilizáló finomsága, előkelősége és választékossága is.”²⁵

Lumniczer dr. közbenjárására Adelsbergbe, a főhadiszállásra indul nyílt parancssal, hogy **Boroevics Szvetozár**-t, az V. hadsereg parancsnokát Budapest főváros számára megmintázza. Ott azután több portrét (11 portrét és két figurát) készített. „Én lettem a kedves köfaragó.” Dr. Lumniczer József Sándor fia is orvos lett. A családtól kapott sok segítségért 1945-ben a szobrász törleszteni is tud, egy Sztálin büszt megrendelése révén kérésére a szovjet vezérkar elengedi a Ferenc József laktanyában foglyul tartott Lumniczer Sándort.

1916-ban a sajtófőhadiszállásra osztják be hadi szobrásznak. A sajtótudósítók között együtt utazik többek között *Mednyánszky Lászlóval*, *Rippl-Rónai Józseffel*, *Vidovszky Bélával*, *Zádor Istvánnal*, *Edvi-Illés Ödön*, *Gara Arnold* és *Pravotinszky Lajossal*.²⁶ „Derűs napokat élünk, majd szétosztottak bennünket; én Mednyánszkyval és Zádorral az orosz harcterre kerültem. Előbb azonban Bécsben kellett jelentkezniük. Örültem, hogy a kitűnő, nagy mesterrel, Mednyánszkyval kerültem össze...”²⁷ Kedves történeteket mesél a zseniális de külön, zárkózott festőművészről, aki 64 esztendő kora ellenére kikövetelte, hogy a frontvonalra küldjék. Meg is örökítette a katonamundéros **Mednyánszkyt**, amint az olasz fronton az ellenséges lövészárokkal szemben nyugodtan rajzol. A krónikák szerint az olasz katonák döbbenet nézték a kissé hajlott, hatalmas ősz szakállas művészt aki puska helyett ceruzát fog rájuk, és valamiféle tiszteletből sosem löttek rá. Strobl 1916-ban **Zádor István**-t is megmintázza, akivel hosszú éveken át barátságban maradt. Amikor 1937-ben, a londoni Koronázási ünnepségek idején Zádor a Magyar Rézkarcoló-művészek Egyesülete elnöki tisztében a Victoria and Albert Múzeum termeiben egy magyar grafikai válogatást rendezett, hosszabb időt töltött Londonban. Kéziratban fennmaradt életrajzában írja: „A Koronázás napjai sok új rajztémát nyújtottak, amelyek természetesen nem hagytak nyugodni. Pihenni Kisfaludi Strobl Zsigmond korábbi műtermébe jártam, aki akkor mintázta a kis trónörökösét, ponnyn lovagolva. Estéinket is rendszerint együtt töltöttük.”²⁸

A háború alatt nőül vette az Uzsoknál elesett jóbarátja, *Sámuel Kornél*²⁹ szobrászművész özvegyét. Együtt nevelték fel árván maradt Éva leányukat, akinek szeretete édesanyja halála után is békés otthont biztosított a szobrászművész számára. Nem áll módunkban, hogy részleteiben kövessük Kisfaludi Strobl Zsigmond hosszú és eseményekben gazdag életét. Még az sem, hogy megközelítő teljességében elemezzük művészetét. Amelyek közül néhány olyan közvetlen része történelmünknek mint az 1918-as **Őszirozsás katona**, a Parlament előtt álló **Kossuth** szobor, vagy a gellérthegy-i pálmaágat tartó nőalak, amely hasonlóan New York-i párjához a főváros szimbóluma lett. Nem feladatunk, hogy

számba vegyük merre járt, hány portrét, emlékművet, kispasztikát készített hosszú munkás évei alatt. Az I. világháború rávonatkozó dokumentumait elsősorban azért követtük részletesen, mert ekkor szerezte azt az óriási gyakorlatot a portré szobrászat terén, amellyel a háború után nemzetközi hírnévre jutott. Másrészt ez az időszak arra is bizonyíték, hogy milyen mértékben olvadt össze ezzel a képességével sorsának alakulása; nemcsak művészi sikere, de sokszor élete is múltott tehetségén. S mivel a rendelésre készült reprezentatív portré mindig a legfelsőbb társadalmi réteg privilégiuma volt, Strobl ezekben az években sajátította el a kiváltságos személyiségekkel való természetes viselkedés módját, megtanulta miként elégítse ki úgy a modell igényét, hogy a mű esztétikai értéke se csorbuljon.

„Mesterségemből kifolyólag sok érdekes emberhez, sok érdekes egyéniséghez jutottam közel. Munka közben behatóan tanulmányozhattam az arc végtelenül sok változásán keresztül a modell belső karakterét, karakterének lényegét is. Több száz portrét készítettem életemben, a társadalom minden rétegéből: politikusokat, írókat, a művészetek minden ágának képviselőit mintáztam meg, számos szobrot készítettem a szép nem képviselőiről is. A munka alatti beszélgetések folyamán megfigyelhettem az arc és az egyéniség összjátékát; bátran állíthatom, hogy kilencven százalékban fedik egymást; az arc vonásai nemcsak az indulatokat, hanem az alaptermészetet is kifejezik. A túlságosan szimmetrikus arcok kevésbé érdekesek, sőt sokszor unalmasak. A mély gondolatok, a belső indulatok aszimmetriát rajzolnak elénk. A portrékészítő művésznek társalognia kell modelljével és néha bizony villámgyorsan kell megrögzítenie a jellemző vonásokat.”³⁰

Kisfaludi Strobl portréművészetének, de egész művészi pályájának, emberi habitusának alakulásában a háborús esztendő mellett feltétlenül szerepet játszott az az időszak, amelyet Angliában töltött. Befolyásolta sikereit, elismertetését, nemzetközi kiállításait, díjait. S nem mellőzhetően mindenképpen befolyásolta történelemről, politikáról, emberi viszonyokról kialakított egyéni véleményét, amelyet gyakori kinttartózkodásai révén nem torzítottak a II. világháborút megelőző esztendő hazai gazdasági nehézségei, politikai harcai, propagandája. Ez sokban hozzájárult Kisfaludi Strobl későbbi magatartásához, a szovjet hadsereg vezérkarához, a szovjet művészethez való viszonyához. S ahhoz, ahogyan 1969-ben könyvében őszinte lelkesedéssel ecsetelte a háborút közvetlenül követő eseményeket. Ne felejtjük, hogy amikor ezt írta, már egyáltalán nem volt érdem sem a szovjet „felszabadítás”, sem a szovjet művészet dicsérete. Kisfaludi Strobl a leírtaknak megfelelően élte át az eseményeket, s hasonló elragadtatással ír róluk, mint az Angliában töltött éveiről, ahol a háború előtti esztendőt töltötte. Más körülmények között, más szellemiségben. Londonban a világpolitikát irányító, a háborút elő-

készítő, kimenetelét meghatározó személyiségekkel volt nap mint nap együtt, azokat mintázta. Az összes információ ezeken a csatornákon keresztül jutott el hozzá. Nem kiszolgáltató helyzetben, szenvedő kismemberként élte meg az eseményeket, hanem a „vezérkar” közvetlen közeléből, rálátással egy bizonyos védettség birtokában alakult szemlélete. Egyéniségének megértéséhez ez a magas körökben való állandó jelenlét feltétlenül hozzá tartozik. Ugyanakkor az itt készült portréi a legismertebbek is egyben, ezért is foglalkozunk életének ezzel a vonulatával részletesebben.

1927-ben Horvay János Kossuth szobrának New York-i leleplezésére indított „Kossuth zarándokok” között Kisfaludi is jelen van. Ott merült fel, hogy **Lord Rothermere**-ről, az angol lapkiadó vállalatok tulajdonosáról kellene szobrot mintáznia. „Sipőcz Jenő, Budapest polgármestere jónak találta a tervet és levelet írt Rothermere-nek, amelyben kérte, hogy üljön modelt egy magyar szobrásznak a Budapest város részére készülő műhöz.” Már a hajón érkezett meg a lord válasza, „üdvözölte a Kossuth zarándokokat, engem pedig meghívott magához Londonba.”³¹

New York után három héttel áthajózott Angliába, ahol Southampton-ban Léderer Lajos fiatal újságíró, a lord magyar ügyeinek titkára fogadta. Lédererrel a későbbiekben is megmaradt barátsága, családtagjait Strobl bujtatta Pesten a háború alatt. Londonban lord Rothermere kocsit, műtermet és szállodai apartmant biztosított számára. „Az asztalon óriási rózsacsokor, angol és magyar nemzeti színű szalaggal. „Welcome” felírással. Itt kezdődik életem második szakasza, amely 1939 őszéig, a II. világháború kezdetéig folytatódott.”³²

Kisfaludi Strobl angliai tartózkodása is példa szeretettel, barátsággal túlfűtött lényének önzetlen nagylelkűségére. Élve a pártfogója biztosította lehetőségekkel rövidesen meghívta feleségét, régi pesti bohém művészbárátját, akivel New Yorkba is együtt hajózott; Pólya Tibort és nejét „s így négyesben élveztük a vendégszeretetet és jártuk a Daimlerrel az angol vidékeket. A lord több ízben meglátogatott bennünket. Irmám, és Tibi felesége, Puci a mi munkaidőnk alatt élvezték a kényelmet és autóztak, nézegetve a város ékességeit. Glebe Place-i műtermemben kezdtem el Rothermere mintázását. A mellszobor gyorsan haladt, amikor kész lett, nagy tetszést aratott. A lord megjegyezte: – Ez lesz a legszebb születésnap ajándékom. – Ekkor tudtuk meg, hogy pár nap múlva tölti be a hatvanadik évét. Léderer indítványozta: mintázzam meg a lord fiát, **Esmond Harmsworth**-t is, akit apja imádva szeretett. Három fia volt, kettő azonban elesett a háborúban. A büszte titokban készült. Esmond szívesen ült, szép, érdekes feje és alakja minden művésznek örömet jelentett...”³³ A lord a meglepetés feletti örömét nagy összegű csekkel akarta honorálni, ám jellemzően a szobrász egyéniségére, azt nem fogadta el. „Ami ajándékba csinálók, azért nem fogadhatok el ho-

noráriumot.” Nem bánta meg, a lord több példányban elkészíttette vele 60 cm-es álló szobrát, amely a sajtókirály lapjaihoz került. Ennek köszönhetően 1931-ben ismét Londonba utazott, ahol már saját műtermet bérelt. Itt több portrét is készített, többek között **Sir Ian Hamilton** generálisról. Akinél „kedvesebb embert alig ismertem, mind ő, mind a felesége jó barátaink voltak 1939-ig; ekkor láttam őket utoljára.”³⁴ 1933-ban **Earl of Athlone**-t, Mary királyné fivérét mintázta. S bár a későbbi években megmintázta a kis **Erzsébetet**, a majdani királynőt mellszoborban és póniján lovagolva, többek között a híres közéleti szerepkörű **Lady Astor**-t, Anglia kancellárját **Chamberlain**-t élete legnagyobb élménye mégis **G. B. Shaw**, az író-költő fejedelem megmintázásához fűződött.

„Munkásságom egyik legérdekesebb feladata volt, hogy megrögzítsem George Bernard Shaw örökké mozgó, sokszor gunyoros, majd elmélyülő kifejezését. Olvastam néhány könyvét, és sokat hallottam róla; részben találó, részben téves jellemzéseket. Amióta a vele való közelebbi kapcsolatom ismeretessé vált, azóta nálunk is, de különösen külföldi kiállításaim alkalmával gyakran fordultak hozzám kérdéssel: – Milyen is volt Shaw, mint ember az életben? Büszke volt-e, gunyoros-e? Hiszen a tolla nyomán sok mindent el lehet róla képzelni. Írásait sokan szeretik, de vannak, akik idegenkednek tőle. Nyolc évi kapcsolatunk alatt gyakori találkozásaink, hozzám intézett 23 érdekes levele, valamint kiállításom katalógusához írt előszava nyomán igyekszem őt bemutatni.”³⁵ Ennek megfelelően Strobl könyvében egy teljes fejezetet szentel a világirodalom e klasszikusához fűződő nem mindennapi kapcsolatának. A szobor 1932-ben készül el, amelynek bronz változatából a zalaegerszegi Kisfaludi Strobl Gyűjtemény is őriz.³⁶

A művész életműve egy-egy szakaszát sokan elemzik. Kifejezetten portréművészetével azonban csak Gogolák Lajos foglalkozik. „Vélekedjenek így vagy úgy, különféle szempontok szerint sokan a mester művészetéről, tisztelettel és figyelemmel fordul mindenki portréi felé... Folytonos hullámlás, lüktetés ez a majd ötven éves művészi pályafutás s nem véletlen, hogy művészi egyénisége, nem egyszer valósággal festői szemlélettel figyelte meg, örökítette meg az emberi testet, annak izomzatát, mozdulatait – nos, portréművészetén is végigvonul ez a mozgalmasság, lüktető kedv, a felszín ezernyi árnyalatán és lehetőségén való örvendezés, hogy nem egyszer elmélyedő lélektani ábrázolássá és jellemzéssé tömörüljön... A valósághoz való hűsége, amely a buzgón magába vett, átolvasztott valóságot azután könnyedén, nem egyszer romantikusan, de mindenképpen átköltőiesítette, az átélt legkülönbözőbb egymást váltó korszakokban is nagy tetszést, elismerést biztosított neki. S tegyük meg itt azt is hozzá mindehhez, hogy Kisfaludi Strobl Zsigmond előbb országos híró, majd meg nemzetközileg is elismert portréművésze így, ezzel a közvetlenséggel talált utat a különféle korszakok különféle embereihez,

akik általában idegenkedvén minden előzetes gondolati, vagy művészet lélektani konstrukcióktól, olyanoknak szerették látni magukat, mint amilyenek, de egyúttal mindenképpen megszerették azt a közvetlen odaadást és harmonikus költőitést, amely átsugárzott a mester művein... Sugárzik róluk a mesterség virtuóz tudása, a tehetség mellett a lüktető szorgalom, a mesterség minden árnyalatában való tanult s ugyanekkor mélyről fakadó, leküzdhetetlen mesterségbeli erő... Kisfaludi Strobl Zsigmond híre az 1920–30-as években túlszárnyalt Magyarországot határain. Művészetét sok és rendkívüli elismerést aratott külföldön, elsősorban Angliának vezető, illetve értelmiségi köreiből. Szólt ez az elismerés az emberi arcot és fejet játszi, briliáns kedvvel megörökítő s élethű, amellet lágyan és harmonikusan költői művészetének is. Ez a lendülettel és romantikával teli művészet – tanúsítja ezt az éppenséggel nem szelíd kedélyű és idillikus Bernard Shaw elragadtatása is – a maga mozgalmasságával kissé megremegette a művészi tekintetben sosem élenjáró megremevedett és hideg klasszikus szobrászi ízlésű Anglia művészi életét. Az ott aratott siker, elismerés, elragadtatás azonban a mesteren keresztül szólt a magyar művészetnek is. A második világháború után, az akkori itthoni körülmények között Magyarországot elszigetelten, magányosan állott Európa népei között. Alig tudott rólunk valamit, s főként jót a nagyvilág. Kisfaludi Strobl Zsigmond Angliából Amerika nyugati partjára szálló sikerének híre mindenesetre hozzájárult a magyar művészet nemzetközi tekintélyének emeléséhez, el- és megismertetéséhez – igen, művészetének ez is jelentős érdeme. Néki is, hazájának is elsősorban portré-szobrai szerezték meg ezt az elismerést.”³⁷

Amellet, hogy számos hazai vonatkozású portrét említ még Gogolák, még egy érdekes gondolatot vet fel. Felhívja a figyelmet annak a ténynek a „társadalomtörténeti” jelentőségére, hogy a művész az 1910-es évektől kezdve végig a kor jellegzetes embereinek pontos, hűséges megörökítője volt. A Monarchia, a magyar és az angol társadalom politikai és szellemi életének kiválóságai Kisfaludi Strobl „galériáján” keresztül nyertek örök életet.

Lázár Béla a Magyar Művészet hasábjain a művész legújabb műveinek kapcsán Kisfaludi Strobl angliai sikerének titkát kutatja. „Mi az, ami az angol ízlésben nevelkedett, magas műveltségű közönséget Kisfaludi Strobl művészetében megragadta?” teszi fel a kérdést az író. Lázár Béla véleménye szerint Strobl hamarosan rájött, hogy milyen óriási különbség van a trianoni magyarság vezérlő alakjainak szellemvilága és az angol társadalom felsőbb rétegének lelkivilága között. Kutatva ezt a különbséget felfedezte, hogy a történelem folyamán örökös leigázott magyarság elfojtott belső tüze, keserűsége helyett az angol karaktert valami felsőbbrendűség uralomérzet jellemzi, amely szobrászatukban belülről hatja át, fegyelmezi a mértéktartó külső formákat. Ehhez

a mássághoz, belső karakterhez Strobl megfelelőbb, izgalmasabb kifejezési formát, formajátékot keresett. „Kisfaludi-Strobl ösztönszerűen a klasszikus művész fordult ihletért, de a görög művészet egy olyan áramlatához, mely szoros rokonságban állott ennek ellenével. Volt ugyanis a görög arcképszobrászatnak egy kései korszaka, mikor ugyanazon probléma előtt állott, mint amelyikhez sorsa Kisfaludi-Stroblt sodorta...” A közvetlen, könnyed előadásmódban érzékeltetett haj, szakáll, a vibráló, izgó-mozgó formák kiemelik, ellentézik az arc gesztusát, mimikáját, jelen esetben – Lázár Béla szerint – az angol karakter jellemző „fensőbbiségét”. Például a kitűnő angol író, **George Slocombe** portréját hozza. „Annak nagy szellemi fensőbbiségét ilyen izgalmas formakezeléssel érezte. A lélek belső erőfeszítése, mely a gondolkodással együtt jár, formálta ki ennek az arcnak a részleteit s azok drámai dinamikáját Kisfaludi-Strobl nem simította el, – ellenkezőleg – kihangsúlyozta, a finom szabálytalanságok érzékettségével, a koponyára simuló hajcsomó mozgásával, a homlokra vezetett fényfoltokkal, az ajk körül játszó vonalmenettel, a hajkezelés változatosságával, mely egyhelyt a laza, más helyt a darabos anyag hatását kelti. Ugyanilyen kettős kezelés érezhető **Mrs. Tattersal** arcán, hol az arc sima egyszerűségével ellentétben a koponyára simuló kétoldalt csavart fürtök csomóbagyása éles ellentétet, tehát izgalmat kelt, állandó mozgásban tartva a néző szemét. **Bernard Shawn**nál a bozontos szemöldök és a remegő szakáll az összehúzott tekintettel együtt az örök gúnyolódónak soha meg nem pihenő szellemiségét érzeti. A lélek játékát valamiképp ki kellett fejtenie, s Kisfaludi-Strobl azt izgalmas kezelésmóddal érte el. Minden művén nemes lelkiség uralkodik, de amivel kifejezi őket, az az egyes jellegzetességek fokozása, a szimmetriák érzékettsége, a formák irányainak ellentétbe állítása, ami mind az ő esztétikai énjének uralkodó vonása. Mindezt magával hozta a rejtett tűz hazájából, ahol sisteregve lobog a lefojtott vér az erekben s ami az angol hozzáértő előtt egy új művészi alakításmód meglepetésével hatott. *Angol lelket adott belső, izgalmas formák egységében.* Ez a titka sikerének.”³⁸

A megrendelésre készülő portrénál szükséges a modell karakterének felismerhető jegyei mellett, a belső jellemvonások valamiféle megjelenése is. De elsődleges követelmény a megrendelő megelégedése. Ezért a műfaj bizonyos stiláris megkötésekkel is rendelkezik. Feltehetően hanyatlását nem csak az erre igényes réteg megfoghatósága, hanem a különféle, nem realista irányok elterjedése is okozta. Mindenféle téren nagyobb szabadsággal rendelkezik az a művész, aki saját invenciójából mintáz meg valakit, anélkül hogy meg kellene felelnie bárminemű elvárásnak. Kivéve, ha valamely közösség még inkább ha egy nemzet számára fogalommal vált személyiség alakjával próbálkozik. Mert ebben még nehezebb dolga van, mivel egy általánosan el-

fogadott eszmei képből kell sokak számára elfogadható konkrét alakot teremtenie. Különben a mű nem éri el célját, sok esetben el is távolítják.

Kisfaludi Strobl ezen a téren is ritka képességekkel rendelkezett. Hogy milyen mértékben sikerült valamely köztudatban élő történelmi, közéleti vagy irodalmi személyiség alakját közmegelégedésre megformálnia, azt számos közterületi alkotása igazolja. De hogy milyen egyedülálló megoldásokkal kísérlete meg valamely általános fogalom konkrét megjelenítését, azt leginkább kisplasztikáin követhetjük. Vegyünk például csak az 1932-ben készült **Labdarúgó** kisbronzát.³⁹

A klasszikus görög művészet virágkorának elemzői egyértelműen Myron Discobolos szobrát tartják az 5. század egyik legjobb alkotásának, amely a művészek között a mozgásfázisok plasztikai megjelenítésének követendő példája. A Diszkoszvető elemzése szinte egytől-egyig alkalmazhatók Strobl említett kisplasztikája mozgásának leírására. A labdát éppen elrúgni készülő figurát a művész abban a statikai pillanatban ábrázolta, amelyben súlypontját megfeszülő ballábára helyezve, testét két sztéttárt kezével egyensúlyozva rúgáshoz készülő hátralendített lába a holtpontra ér. Megfeszült izmainak játékból, leszegett fejtartásából érezzük a következő pillanat mozdulatát, szinte látjuk, miként változik a figura testtartása a labdával való érintkezésének pillanatában. S mint ahogy Kisfaludi Strobl művészetének elemzői mindannyian egyetértenek abban, hogy a művész mindazt amit mesterségéből tanult, vagy látott azonnal adaptált is; a klasszikus görög művészet is csak bizonyos mértékben termékenyítette munkásságát. Míg az említett Myron kompozíció síkban, két lábán megtámasztott viszonylagos nyugalmi helyzetben ábrázolja a mezíttelen görög atlétát, addig Kisfaludi **Labdarúgó**-jának szabadon lendülő lába, két karja a tér ellentétes irányában mozog. Nem beszélve a hátrafésült hajról, a néhány attribútum jellegű viseleti darabról, amellyel a művész nemcsak a kort, de magát a sportágat is jellemezni tudta. De említhetnénk ugyanezeket az erényeket **Táncoló nő – Claire Luce** kisbronzánál⁴⁰ illetve azoknál a zsáner jellegű munkáinál, ahol a gesztusok a testek elrendezésében, a mozdulatokban elevenednek meg.

Még egy kortársként megjelent kritikából, Sebestyén Károlynak a Magyar Művészet 1926-os évfolyamában megjelent, bőségesen illusztrált írásából szeretnénk idézni. Ő is, mint minden Strobl munkásságát elemző, kitér nagyszerű portréira, a művész azon képességére, amellyel nem csak modellje külső vonásait, de lelkét, belső jellemvonásait is képes megjeleníteni. Kisplasztikáinál a „lelemény frissességét, eredetiségét, gazdagságát” emeli ki; a motívumok önállóságát, a rajz tökéletességét, hangsúlyozottságát. Ez irányban főként plakettjei szolgálnak bizonyítékkul, amelyek „finom vésetükkel és diszkrét plasztikájukkal nemük legjelesebbjei közé tartoznak.” Külön emlegeti emlékműveit, többalakos kom-

pozícióit, amelyeknél: „A művész fölülemelkedik mesterségen és művészen s gondolkodóvá lesz. Eszméket fejez ki, világnézetet vall, filozófiai és esztétikai meggyőződését vési márványba vagy önti bele a bronzba egyszerű, de nagy, tiszta és átfogó gondolatokat olyan formákkal felruházni, amelyek nemcsak megértetik szándékát, hanem egyúttal közlik a nézővel azt a lelkesedést, azt a hevületet is, amely a művészt alkotásra bírta. Hősi emlékei azon a nyelven beszélnek, amelyen a nagy görög elégikusok elsíratták a harcban elesett dicsőket.” Az író Strobl egyszerű emberségét, természetességét is felemlíti. „Strobl, a művész soha nem tagadta meg Stroblt, az embert. Jár a maga útján, nem szegődött senki iskolájába.” Sebestyén is felteszi a kérdést; Honnan van mégis nagy, egyre gyarapodó népszerűsége? „A magyarázat nem is olyan nehéz. Strobl azért „divatos”, mert tehetségében nincs semmi, ami a divat elmúló szeszélyétől függne. Azért divatos, mert nem hódol be a divatnak. Strobl művészi talentumának vannak immanens vonásai, amelyeket mindig értékelni fognak...”⁴¹

Kisfaludi Strobl Zsigmond hosszú évtizedeken át tartó munkálkodása alatt sosem szorítkozott egyetlen műfajra. Egy és több alakos köztéri munkákat, kisplasztikákat, portrékat, domborműveket és érmekeket egyidejűen készített saját benső ösztönzésre, avagy megrendelésre. Nem beszélhetünk érzékletes kisplasztikáiról, emlékműveiről anélkül, hogy ne említenénk a Debrecenben álló nagy magyar reformátorok, nyomdászok, papok, kálvini írástudók szobrainak „zord fenséggel” megörökített költött képmásait. Holott a nagyközönség, elsősorban emlékműszobrászként ismeri a művészt, főként a gellérthegyi **Szabadság szobor**, a Parlament előtt álló **Kossuth szobor** révén.

A művész teljes munkásságát nézve természetesen sokirányú tevékenysége hasonló stílári jellemzőket, mesterségbeli ötleteket, megoldásokat mutató kerek egész. S hogy ez esetben néhány arcmásán keresztül mégis Strobl portréművészetére kívántuk felhívni a figyelmet, azt a művész e műfajhoz kapcsolódó egyedülálló képességei indokolják. Ez az a terület, amelyet még azok is elismernek, akik egyébként művészetét ma már korszerűtlennek tartják, azok is akiket más irányú tevékenysége nem érint meg. Például a művész 70. éves születésnapjára rendezett gyűjteményes kiállítása kapcsán a kollega Mikus Sándor így nyilatkozik. „... megfigyelhetjük azt a biztonságot, amellyel a mester egy-egy remek portrét szinte megteremtett, mint például **Bernard Shaw**, **Somerset Maugham** vagy **Iványi-Grünwald Béla** portréi, hogy csak a legjobbakat említsem. Arcmá-sait fölényes könnyedséggel mintázza, meglátszik munkáin a formák biztos ismerete, de nem hiányzik belőlük az elmélyültség sem, amely a briliáns mintázóknak igen gyakori fogyatékosága.”⁴²

1947-ben ugyanúgy megrendelésre dolgozott, mint a korábbi években. Csak nem az angol királyi ház, az

arisztokrácia, hanem Szviridov altábornagy, Zamercev tábornok, Vorosilov marsall megbízásait teljesítette. Mint ahogy az I. világháború alatt az osztrák-magyar hadsereg vezérkarának büsztsjeit mintázta, úgy formázta meg **Vorosilov, Lenin, Sztálin** alakját. Átéltve a háborút hasonlóan mindazokhoz, akik a bombázások elől a pincékben bujkáltak, a szovjet hadsereget ténylegesen is felszabadítóként fogadta. Több köztéri kompozíciót készített a fővárosban és vidéken. Ide tartozik a **Felszabadulási emlékmű**, a **Millenniumi emlékmű Kossuth és Rákóczi szobra**, s az 1967-ben évben Eger főterén felállították **Végvári harcok** című, életnagyságnál nagyobb szoborcsoportja, amelyet Pogány Ödön Gábor „az egyetlen művészettörténet egyik legsokrétűbb szobor-kompozíciója”-ként emleget.⁴³ Melléjük jó néhány portré, például 1949-ben **Somerset Maugham** büsztsje. Magas állami kitüntetések, kiállítások, külföldön főként a Szovjetunió köztársaságaiban jelölik élete utolsó három évtizedét. Nem politizált; dolgozott, tanított. „Harminckilenc évig tanítottam a főiskolán az ifjúságot, szeretettel és örömmel. Tanítványaim közül sokan megérdemelték a velük való foglalkozást, 1960 közepén vonultam nyugdíjba. De mit jelent részemre a nyugalom? Még intenzívebb munkát, és az alkotás örömét.”⁴⁴

Azzal együtt, hogy élete során számos cikk, tanulmány jelent meg munkásságáról, a Művészet, a Magyar Művészet majd a Szabad Művészet rendszeresen tudósított bel- és külföldi tevékenységéről, kiállításairól, sikereiről, közölte szobrainak, vázlatainak fotóit; komoly elemzés, nagymonográfia mindmáig nem jelent meg művészetéről. Munkásságára vonatkozóan a legjobban használható az Emberek és szobrok címmel megjelentett saját életrajzi összeállítás, a Tájak Korok Múzeumok kiskönyvtár sorozatában Kostyál László által írt gyűjtemény és életmű ismertető.⁴⁵ Strobl szakmai életrajzáról, kiállításairól, díjairól, műveinek adatairól, s a róla szóló irodalomból pedig a legteljesebb válogatást a Göcseji Múzeum Kisfaludi Strobl Gyűjtemény címmel 1981-ben kiadott összeállítás nyújtja.⁴⁶

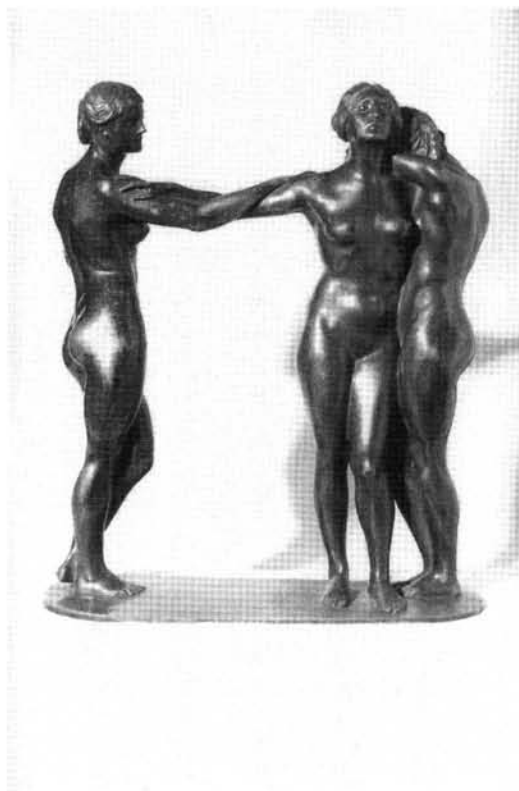
Kisfaludi Strobl Zsigmond életútja hasonló tanulságokkal szolgál, mint a hozzá hasonlóan még a 19. században született és hosszú munkás életet megért művészünk életpályája. Akik tanulmányaikat a 19–20. század fordulóján folytatták, pályájuk csúcsa a 20. század első felére esett, de jelentős alkotói-oktatói tevékenységet folytattak a szocialista rendszer első évtizedeiben is. Átélték két világháborút, egy II. világháború utáni rendszerváltást, néhányuk még az 1956-os forradalmat is. Szükséges megjegyezni, hogy a népi demokrácia tiszte-

letben tartotta, többnyire magas állami kitüntetéssel honorálta hosszú évtizedes munkásságukat, közülük kerültek ki például első Kossuth-díjasaink is. Későbbi kritikai megítélésüket nem munkáik minőségi változása, hanem a művészetszemlélet különböző indíttatású átalakulása motiválta. Azért is idéztünk Kisfaludi Strobl művészetének megközelítéséhez több kortársként megjelent írásból, mert a szakírók autentikus véleményét nem felhőzte sem elő-, sem utóítélet. Ami az utóbbi két-három évtized műkritikájára már alig mondható. Napjainkra a művész ars-poeticája sem jellemző, mely szerint, „...a művészet súlyos és szent dolog”. Az ő számára mindenkor a munka minősége volt fontos, erre tette fel egész életét, spekulatív szélsőségek kívül estek érdeklődési körén. Életrajzi visszaemlékezéseiben sokat foglalkozik a különféle művészeti irányzatok, a „modern” művészet kérdésével. Hasonlóan mindazokhoz, akik tanúi voltak a század első évtizedeiben sűrűn szaporodó irányok terjedésének, s akikben – ragaszkodván a látványrealizmus-hoz – felmerült a védekezés szükségessége. Folyóiratok, napilapok hasábjain annyit írtak, vitáztak az „új” stílusokról, kifejezési formákról, hogy többen érezték helyénvalónak saját stílusuk, művészetük manifestálását. Ennek köszönhető Kisfaludi Strobl Zsigmond életírásában is több, hasonló szándékból megfogalmazott gondolattal találkozunk.

„A dolgok azzá válnak, aminek tekintjük őket. Közömbösek, ha közömbös tekintettel közeledünk feléjük, ámde a tiszta szem mindennek tükrévé válik. A komoly, őszinte tekintet előtt minden mélység kitarul. Igen sok művész tévútra tér, mivel úgy gondolja, hogy át tud hatolni azokon a turbulens hullámokon, amelyeket ő maga kavart azzal, hogy a múlttól teljesen eltérőt, valami újat akart alkotni. Szerintem az igazi művész a belülről fakadó erőkre támaszkodik, az értelem és a lélek, az érzés és a forma, a tartalom és a cselekedet teljességére; a lélek, az anyag és a kifejezés tökéletes egyensúlyát igyekszik megteremteni alkotásaiban. Érzékenyen próbálja meglegelni a váltakozó tartalmak – a belsőt eltöltő fájdalmak, kétségek, örömeik – számára a megfelelő formát. A művész egy szeizmográf finomságával és hűségével rögzíti lelkének minden rezdülését. Így válik hitelessé és őszintévé alkotása. A mű megformálása folyamán kínlódva küzd azért, hogy felfedje és kialakítsa az önmagában rejtettet. Ez pedig a legtöbbször nem más, mint annak felfedezése, hogy az egyedüli iránytű, az egyetlen mérce, mely művészetét hitelesíti – a közlendő „üzenet” egyetlen garanciája – saját szíve.”⁴⁷

Jegyzetek:

- ¹ Kisfaludi Strobl Zsigmond: Emberek és szobrok Budapest, 1969. 205–206.p.
- ² u.o. 16.p.
- ³ Körmendi Frim-Ervin festő (Budapest 1885 – Budapest 1939) Körmendi Frim-Jenő szobrász (Budapest 1886 – Washington 1959)
- ⁴ Mátrai Lajos György szobrász (Pest 1850 – Budapest 1906)
- ⁵ Lórányi Antal szobrász (Kecskemét 1856 – Budapest 1927)
- ⁶ Radnai Béla szobrász (Rausch) (Pozsony 1873 – Budapest 1923)
- ⁷ Székely Bertalan festő (Kolozsvár 1835 – Mátyásföld 1910)
- ⁸ Herman Lipót festő (Nagyszentmiklós 1884 – Budapest 1972)
- ⁹ Herman Lipót: A művészasztal Budapest, 1958.
- ¹⁰ Ernst Lajos (Budapest 1872 – Budapest 1937) műgyűjtő, művészeti író. 1912-ben alapította az Ernst Múzeumot.
- ¹¹ Rákosi Szidi színművész (Ötvös 1852 – Budapest 1936)
- ¹² K.S.Zs. i.m. 34.p.
- ¹³ Nemes Marcell műgyűjtő, műkereskedő (Jánoshalma 1866 – Budapest 1930)
- ¹⁴ K.S.Zs. i.m. 40.p.
- ¹⁵ Frecskay Endre festő (Máramarosziget 1875 – Budapest 1919)
- ¹⁶ Pólya Tibor festő (Szolnok 1886 – Szolnok 1937)
- ¹⁷ Sidló Ferenc szobrász (Budapest 1882 – Budapest 1953)
- ¹⁸ Szentgyörgyi István szobrász Bégaszentgyörgy (1881 – Budapest 1938)
- ¹⁹ K.S.Zs. i.m. 42–44.p.
- ²⁰ Százados úti művésztelepről a MŰVÉSZET X. évf. Krónika rovata tájékoztat. 1911. 426.p.
- ²¹ 1917-ben Zádor István festőművésszel és Szomory Emil újságíróval hárman részesültek a magyarok között a Ferenc József rend hadiékítményes lovagkeresztjének magas kitüntetésében.
- ²² Berény Róbert festő (Budapest 1887 – Budapest 1953) Márfy Ödön festő (Budapest 1878 – Budapest 1959) Pór Bertalan festő (Budapest 1880 – Budapest 1964)
- ²³ K.S.Zs. i.m. 53.p.
- ²⁴ u.o. 57.p.
- ²⁵ Sebestyén Károly: Kisfaludi-Strobl Zsigmond. In: Magyar Művészet II.évf. 1926. 555–565.p.
- ²⁶ Edvi-Illés Ödön festő (Tolmács 1877 – Budapest 1945); Gara Arnold festő, grafikus, iparművész. (Budapest 1882 – Budapest 1929); Mednyánszky László báró festő (Beczko 1852 – Bécs 1919); Pravotinszky Lajos, (Burg-Pravotinszky) festő, grafikus (Budapest 1880 – Budapest 1932); Rippl-Rónai József festő (Kaposvár 1861 – Kaposvár 1972); Vidovszky Béla festő (Gyoma 1883 – Budapest 1973); Zádor István festő, grafikus (Nagykikinda 1882 – Budapest 1963).
- ²⁷ K.S.Zs. i.m. 63.p.
- ²⁸ Szabó István: Zádor István két kéziratot önéletrajza In: Jászkunság XLV. Évf. 2.sz.103.p.
- ²⁹ Sámuel Kornél (Szilágykövesd 1883 – Uzsok 1914)
- ³⁰ K.S.Zs. i.m. 112.p.
- ³¹ K.S.Zs. i.m. 99.p.
- ³² u.o. 103.p.
- ³³ u.o. 104.p.
- ³⁴ u.o. 110.p.
- ³⁵ u.o. 112.p.
- ³⁶ G. B. Shaw 1932. Bronz, 50 cm J. hátul: Kisfaludi Strobl 1932. Malvern Ltsz.: 76.3.23.
- ³⁷ Gogolak Lajos: Kisfaludi Strobl Zsigmond portréművészete. In: Szabad Művészet 1954. október 320–326.p.
- ³⁸ Lázár Béla: Kisfaludi-Strobl Zsigmond újabb művei. In: Magyar Művészet XII.évf. 1936. 198–203
- ³⁹ Labdarúgó 1932. Bronz, 31 cm J.h.: Kisfaludi Strobl 1932. Ltsz.: 76.3.43.
- ⁴⁰ Táncoló nő – Claire Luce 1934. Bronz, 42 cm J.h.: K. Strobl Ltsz.: 76.3.49.
- ⁴¹ Sebestyén Károly: i.m. 565.p.
- ⁴² Mikus Sándor: Kisfaludi Strobl Zsigmond művészete. In: Szabad Művészet 1954. október 318–319.p.
- ⁴³ Kisfaludi Strobl Zsigmond kiállítása. Zalaegerszeg, 1974. (Zalaegerszeg Város Tanácsa, Göcseji Múzeum, Magyar Nemzeti Galéria) A katalógust összeállította N. Pénzes Éva – Pogány Ödön Gábor
- ⁴⁴ K.S.Zs. i.m. 181.p.
- ⁴⁵ Kostyál László: Kisfaludi Strobl Zsigmond Gyűjtemény Zalaegerszeg, Bp. 1990.
- ⁴⁶ Kisfaludi Strobl Gyűjtemény Zalaegerszeg, Göcseji Múzeum é.n. (1981.) A katalógust összeállította: Sárkány József
- ⁴⁷ K.S.Zs. i.m. 203.p.

1. kép: Kisfaludi Strobl Zsigmond: Finálé 1911.
Bronz, 51,5 cm, ltsz. GM.K.76.3.6.

2. kép: Kisfaludi Strobl Zsigmond: Boreovic Svetozar 1915.
Festett gipsz, 65 cm, ltsz.

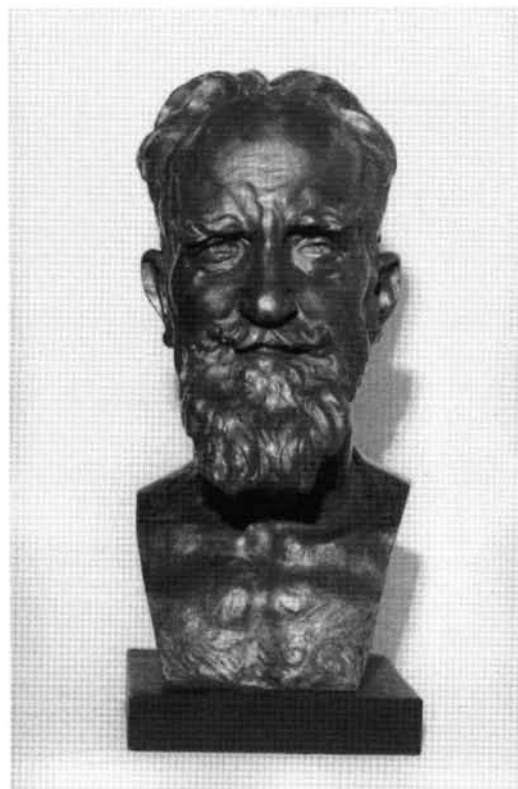
3. kép: Kisfaludi Strobl Zsigmond: Őszirozsás katona 1918.
Festett gipsz, 71 cm, ltsz. GM.K.76.3.2.

4. kép: Kisfaludi Strobl Zsigmond: Lord Rothermere
1926. Bronz, 12 cm, ltsz. GM.K.76.3.117.

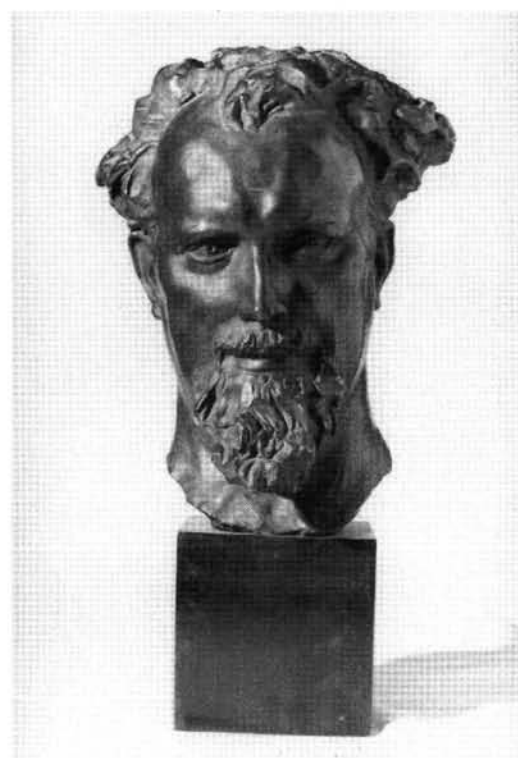
5. kép: Kisfaludi Strobl Zsigmond: Labdarúgó 1932.
Bronz, 31 cm, ltsz. GM.K.76.3.43.

6. kép: Kisfaludi Strobl Zsigmond: George Bernard Shaw
1932. Bronz, 50 cm, ltsz. GM.K.76.3.23.

7. kép: Kisfaludi Strobl Zsigmond: Táncoló nő –
Claire Luce 1934. Bronz, 42 cm, ltsz. GM.K.76.3.49.

8. kép: Kisfaludi Strobl Zsigmond: George Slocombe 1934.
Bronz, 37 cm, ltsz. GM.K.76.3.25. GM.K.76.3.220.

